

INTERNATIONAL JOURNAL OF
ISLAMIC ECONOMICS AND
FINANCE STUDIES

Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları
Dergisi

March 2018,
Vol:4, Issue:1

Mart 2018,
Cilt:4, Sayı: 1

e-ISSN: 2149-8407

p-ISSN: 2149-8407

journal homepage: <http://ijisef.org/>

İslami Muhasebenin Geleneksel Muhasebe ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi *
Comparative Analysis of Islamic Accounting with Conventional Accounting

Mehmet ERSOY

Doç. Dr., Sermaye Piyasası B., Bankacılık ve Sigortacılık Y.O., Marmara Ü., mersoy@marmara.edu.tr

Özgür ÇATIKKAŞ

Prof. Dr., Sigortacılık B., Bankacılık ve Sigortacılık Y.O., Marmara Ü., ozgurcatikkas@yahoo.com

Ayhan YATBAZ

Arş. Gör., Bankacılık ve Finans B., Uygulamalı Bilimler Y.O., Manisa Celal Bayar Ü., ayhanyatbaz@hotmail.com

Doi: 10.25272/j.2149-8407.2018.4.1.06

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Muhasebe, İslami muhasebe, İslami muhasebe standartları

Keywords:

Accounting, Islamic Accounting, Islamic accounting standards

JEL Classification

Code: M41, G21

Bu çalışmanın amacı İslami muhasebeyi geleneksel muhasebe çerçevesinde ele alıp incelemek ve teorik bir çerçeve ortaya koymaktır. Çalışmada öncelikle muhasebe ve İslami muhasebe kavramı üzerinde durulmuş ve ilgili dizin taranmıştır. Yapılan karşılaştırmalı değerlendirme sonunda İslami muhasebenin özellikle dayandığı temel ilkeler bakımından geleneksel muhasebeden ayrıldığı görülmüştür. Geleneksel muhasebede geçerli olan temel varsayım ve niteliksel özellikler büyük oranda İslami muhasebe için de geçerli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte İslami muhasebede bilgi kullanıcıları geleneksel muhasebeden daha geniş bir anlam ifade etmektedir. İslami muhasebe alanında standartlar düzenleyen AAOIFI, IASB'den farklı olarak denetim, yönetim, etik, finansal ürün bazında da standartlar düzenlemektedir. İslami muhasebe özellikle Malezya ve Bahreyn gibi İslami finans merkezi denebilecek ülkelerde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye'de İslami muhasebenin gelişmesi İslami bankacılık ve finans sektörünün gelişmesine bağlıdır. Türkiye'nin İstanbul Finans Merkezi vizyonunun temel hedeflerinden biri de İslami bankacılık ve finansın yaygınlaştırılması ve geliştirilmesidir. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için İslami muhasebeyle ilgili aynı önemin verilmesi gerekir. Türkiye'de öncelikle yapılması gereken hem muhasebe alanında hem de İslami dininin her ikisinde birden ihtisas sahibi olmuş kişilerden oluşan bir komisyon oluşturarak Türkiye'de öncelikle neler yapılması gerekir ortaya konmalıdır. Ayrıca üniversiteler bazında İslami muhasebeyle ilgili araştırma merkezleri ya da mevcut merkezler altında alt birimler oluşturulmalıdır. Bu birimler İslami muhasebeyle ilgili kongre, konferans, çalıştay, panel gibi bilimsel etkinlikler düzenleyebilir. Bu etkinlikler kapsamında yurt dışından İslami muhasebe alanında ihtisaslı kimseler davet edilerek bunların bilgi ve birikimlerinden yararlanılabilir. Son olarak BDDK, TKBB ve KGK ortak hareket ederek yasal ve kurumsal düzenlemeler konusunda neler yapılabileceğini tartışabilirler.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine and discuss Islamic accounting in the context of conventional accounting, and to establish a theoretical framework for it. In the study, the concept of accounting and Islamic accounting was emphasized, and the related literature was searched. At the end of the comparative evaluation it was seen that the traditional principles of the Islamic accounting were separated from traditional accounting. It can be said that the basic assumptions and qualitative features that apply to traditional accounting are also largely applicable to Islamic accounting. However, the information users in Islamic accounting have a broader meaning than conventional accounting. Apart from the IASB, AAOIFI, which sets standards in the field of Islamic accounting, also sets standards on audit, governance, ethics and financial instruments. Islamic accounting has made significant progress in Malaysia and Bahrain, which have been designated as Islamic finance centers. The development of Islamic accounting in Turkey depends on the development of Islamic banking and finance industry. One of the main objectives of Turkey's Istanbul Finance Center vision is the dissemination and development of Islamic banking and finance. In order for this process to be carried out in a healthy way, Islamic accounting should be given the same important. Firstly, Turkey needs a commission consisted of the experts in the field of both accounting and Islamic religion. This commission must discuss what to do for developing Islamic accounting in Turkey. In addition, under universities, research centers related to Islamic accounting or sub-units under existing centers should be established. These units can organize scientific events such as congresses, conferences, workshops, panels about Islamic accountancy. Within these activities, specialists in Islamic accounting can be invited from abroad to benefit from their knowledge and experience. Finally, the BRSB, PBAT and PSA can jointly discuss what can be done about legal and institutional arrangements.

© 2018 PESA All rights reserved

* Bu çalışma Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık bölümünde yürütülmekte olan "Faizsiz Bankacılık Fon Kullanırma Yöntemlerinin Uluslararası Muhasebe Standartları Kapsamında İncelenmesi: Bir Alan Araştırması" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Giriş

İslam dini faize dayalı her türlü işlemi yasaklamış, ticareti ise serbest bırakmıştır (Ali İmran suresi 130., Bakara suresi 275., 276. ve 278, Rum suresi 39. ve Nisa 160. ayetler). Bu bakımdan Müslümanlar geçmişten bugüne birikimlerini kâr getiren faizsiz işlemlerde değerlendirmenin yollarını aramışlardır. Bu anlamda murabaha ilk dönemlerden itibaren yaygın bir şekilde kullanılan ve günümüzde hala kullanılmaya devam eden bir faizsiz yatırım olmuştur. Önceleri Müslüman tasarruf sahipleri birikimlerini bireysel çabalarla kendileri değerlendirmeye çalışırken günümüzde İslami ilkelere göre hareket eden uzmanlaşmış finans kuruluşları ve araçları ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşlar Allah'ın helal kıldığı yollardan ellerindeki birikimleri kârlı işlerde değerlendirmek isteyen kişilere hitap etmekle beraber diğer kesimlerin de finansal ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Bu bakımdan bu kuruluşların geleneksel muadillerine göre daha avantajlı konumda oldukları söylenebilir. İslami bankacılık ve finans sektörü gerek dünyada gerek Türkiye'de son otuz yılda büyük ilerlemeler kaydetmiştir. IFSB İslami Finansal Hizmetler Sektörü İstikrar Raporu 2017 verilerine göre 2016 yılı itibarıyla İslami finans sektörü 1,9 trilyon dolar varlık büyüklüğüne ulaşmış olup bunun 1,5 trilyon dolarlık kısmını İslami bankacılık varlıkları oluşturmaktadır. Aynı verilere göre Türkiye küresel İslami bankacılık varlıklarının yaklaşık olarak %2,9'unu oluşturmaktadır. Türkiye İslami bankacılık alanında varlık büyüklüğü olarak sırasıyla İran, Suudi Arabistan, Malezya, BAE, Kuveyt ve Katar'dan sonra yedinci sırada yer almaktadır (IFSB, 2017).

Farklı dünya görüşü üzerinde şekillenen geleneksel bankalar ve İslami bankalar birçok yönden birbirinden ayrılmakta ve normal şartlarda bu iki banka türünün farklı mevzuatlara ve kurumsal düzenlemelere sahip olması gerekir. Ancak Türkiye de dâhil birçok ülkede bu iki bankacılık sistemi aynı yasal ve kurumsal düzenlemelere tabi tutulmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki bu şekilde bir yaklaşım İslami bankaların yeterince anlaşılmasını son derece olumsuz yönde etkileyecektir. Bununla birlikte Türkiye'de İslami bankacılık ve finansla ilgili bir yasa çalışması başlatılmış ve şimdilerde taslak halindedir. İlerleyen aylarda yasalaşacağı beklenmektedir.

İslami finansal ürün ve hizmetlere yönelik ulusal ve/veya uluslararası düzeyde standartların belirlenmesi hem uygulama birliğinin sağlanması hem de doğru bir şekilde uygulanabilmesi için son derece önemlidir. Söz konusu ürün ve hizmetlerle ilgili finansal bilgilerin gerçeğe uygun ve ihtiyacı karşılayacak bir şekilde sunulabilmesi için aynı şekilde muhasebe ve raporlama standartlarının da oluşturulması gerekmektedir.

Uluslararası düzeyde İslami ilkelerle uyumlu muhasebe standartları oluşturma çalışması ilk defa 1991 yılında Bahreyn Manama'da İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Standartları Organizasyonu'nun (Accounting and Auding Organisation for Islamic Financial Institution – AAOIFI) kurulmasıyla başlamıştır. Günümüzde hala varlığını devam ettiren AAOIFI kâr amacı gütmeyen uluslararası özerk bir kuruluştur. Söz konusu Kuruluş İslami bankacılık ve finans sektörüne yönelik Şer'i standartların yanı sıra muhasebe, denetim, kurumsal yönetim ve etik konularında uluslararası düzeyde standartlar düzenlemekte ve geliştirmektedir. Bugün birçok ülkede AAOIFI standartları genellikle gönüllülük esası ile uygulanmaktadır. Bununla birlikte Umman gibi yasal zorunluluk getiren ülkeler de mevcuttur.

İslami bankacılık ve finans sektörüne yönelik uluslararası düzenlemelerin yanında Malezya, Sudan ve Pakistan gibi ulusal düzeyde kendi muhasebe ve raporlama düzenlemelerini yapan ülkeler de bulunmaktadır. Örneğin, Malezya'da Malezya Muhasebe Standartları Kurumu (Malaysia Accounting Standard Board – MASB) yerel düzeyde İslami ilkelerle uyumlu muhasebe standartları düzenlemekte ve geliştirmektedir.

İslami muhasebenin geleneksel muhasebe ışığında ele alındığı bu çalışmada öncelikle ilgili literatür taranarak İslami muhasebeyle ilgili kavram ve ilkeler açıklanmaya çalışılmış, ayrıca İslami muhasebenin gelişmesinin önünde duran belli başlı sorunlara değinilmiştir. Daha sonra AAOIFI ve MASB'nin muhasebe standartları esas alınarak İslami muhasebenin temel varsayım ve özellikleri, finansal tabloların birincil ve ikincil niteliksel özellikleri, kullanıcılar ve bilgi ihtiyaçları ile finansal tabloların amacı gibi konular ele alınmıştır. Son olarak AAOIFI ile ilgili kısa bir açıklama yapılarak İslami muhasebenin Türkiye ve Dünya'daki mevcut durumu genel olarak incelenmiştir.

Literatür

Muhasebenin ulusal farklılıklar göstermesinin nedenlerini etkileyen faktörleri ortaya koymaya çalışan Nobes (1998) bu faktörlerden birinin de din olduğunu tespit etmiştir (Nobes, 1998, s.193). Karim (2001) İslami bankalardaki yatırım hesaplarının muhasebeleştirilmesi konusunu AAOIFI FAS 2 kapsamında ele almıştır. Yazar İslam bankacılık düzenleme çerçevesini İslami bankacılık yasası ile düzenlenen İslami bankalar, tüm bankaları içine alan bir yasa ile düzenlenen İslami bankalar ve itibari bir yasa ile düzenlenen İslami bankalar olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Ahmed (2012) İslami bakış açısından muhasebeyi ele aldığı çalışmada İslami bakış açısından muhasebeye neden ihtiyaç olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Din eksenli bir muhasebenin sadece İslam'a özgü bir şey olmadığını başka dinlerde de (örneğin Japon Şinto dinini esas alan muhasebe) olduğunu belirtmiştir. Formal bir disiplin olarak İslami bakış açısından muhasebenin geliştirilmesini tartışmıştır. Son olarak yazar İslami muhasebe ile geleneksel muhasebe arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Trokic (2015) İslami muhasebeyi tarihsel açıdan ve gelişim evreleri açısından ele aldığı çalışmada modern İslami muhasebe altına İslami muhasebe ile geleneksel muhasebeyi karşılaştırmış ve AAOIFI'ye değinmiştir. Son olarak İslami muhasebenin önünde duran engellerden bahseden yazar bu engelleri genel olarak tarihsel kalıntıların büyük oranda tahrip veya yok edilmesi, bilgi ve anlayış eksikliğinin yanı sıra önyargıların bulunması ve son olarak mezhepsel farklılıklardan dolayı ortak yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılamaması şeklinde açıklamıştır.

Yöntem

İslami muhasebenin geleneksel muhasebe ile karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışıldığı bu çalışmada uluslararası alandaki kaynaklar incelenerek İslami muhasebenin tanımı, dayandığı temel ilkeler, varsayım ve niteliksel özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın oluşturulmasında özellikle akademik makaleler, kitaplar, raporlar ve uluslararası ve yerel muhasebe standartları oluşturan kuruluşların yayınladıkları standartlardan ve taslak metinlerden yararlanılmıştır.

İslami Muhasebe Kavramı

a. Muhasebe Kavramı

İslami muhasebe kavramının daha iyi anlaşılması için öncelikle muhasebenin tanımına göz atmakta fayda vardır. Muhasebe, bir örgütün kaynaklarının oluşumunu, bu kaynakların kullanılma biçimini, örgütün işlemleri sonucunda bu kaynaklarda meydana gelen artış veya azalışları ve örgütün finansal açıdan durumunu açıklayan bilgileri üreten ve bunları ilgili kişi ve kuruluşlara ileten bir bilgi sistemidir (Sevilengül, 2005, s. 9). Muhasebe kişilere gidip hatlarının finansal bir resmini sunan bir teknik olup uygulanması kişilerin ekonomik işlemlerini gözlemlemesine yardımcı olmak için geliştirilmiş bir sanat veya beceridir (Duska, Duska, & Ragatz, 2011, s. 10). Literatürde “muhasebe işletmenin dilidir” şeklinde yapılan bir tanım da mevcuttur (Anthony, Hawkins, & Merchant, 2001, s. 10; Abdul Rahman, 2011, s. 2; Sevilengül, 2005, s. 12). Amerikan Muhasebe Birliği Komitesi (AAAC) tarafından yapılan başka bir tanıma göre ise muhasebe, bilgi kullanıcılarının bilinçli yargı ve kararlarda bulunmalarını mümkün kılacak ekonomik bilgileri tanımlama, ölçme ve iletme sürecidir (Abdul Rahman, 2011, s. 3).

Muhasebenin yukarıda verilen değişik tanımlardan hareketle aşağıdaki şekilde bir özetleme yapılabilir:

- Kaynakların oluşumu, kullanım biçimi, artış ve azalışı hakkında bilgi sunar
- Finansal durum hakkında bilgi sunar
- Daha çok ekonomik olaylarla ilgilenir
- İşletmenin dilidir
- Bilgiyi tanımlama, ölçme ve iletme sürecidir
- Karar alma sürecinde fayda sağlar

Muhasebenin belli bir alana veya sektöre uygulanmasına ihtisas muhasebesi denir. Örneğin, banka

muhasebesi, sigorta muhasebesi ve inşaat muhasebesi bu türden bir muhasebedir. Ayrıca muhasebenin ürettiği bilgileri sunacağı kişilere göre de bir ayrıma gidilebilir. Buna göre bilgi kullanıcısı işletme içinden birileri ise “yönetim ve maliyet muhasebesi” işletme dışından birileri ise “finansal muhasebe” kavramları kullanılır. Yönetim ve maliyet muhasebesi, finansal muhasebeden daha kapsamlıdır. Finansal muhasebe işletmenin sadece finansal ve faaliyet durumu hakkında kullanıcılara bilgi sunarken, yönetim ve maliyet muhasebesi bu bilgilere ilave olarak mamul ve hizmet maliyetleri hakkında da çeşitli bilgiler sunar. Son olarak ilgili dizin göz önüne alındığında dini kural ve ilkelerin esas alınıp alınmamasına bakılarak İslami muhasebe ve geleneksel muhasebe şeklinde bir ayrıma daha gidildiği görülmektedir ki bu ayırım bu çalışmanın esas konusunu oluşturmaktadır.

b. İslami Muhasebe Kavramı

İslami muhasebe kavramı henüz çok yeni bir kavramdır. Dolayısıyla üzerinde görüş birliğine varılmış ortak bir tanımından söz etmek mümkün değildir. İslami muhasebe işletmelerin sosyo-ekonomik amaçlarını yerine getirirken İslam fihhına göre hareket edip etmediği konusunda paydaşları ikna edecek gerekli bilgileri sağlayan bir muhasebe sürecidir (Trokic, 2015, s. 2; Abdel-Karim, 1999). Bir başka tanıma göre İslami muhasebe bilginin potansiyel ve beklenen kullanıcılarının bilinçli yargı ve kararlarda bulunmalarını mümkün kılmak, sosyal refahı artırmak ve Allah’ın lütfunu aramak gayesiyle İslami dünya görüşü ve ahlakından esinlenilmiş ve Şer’i ilkelerle uyumlu ekonomik ve diğer ilgili bilgileri tanımlama, ölçme ve iletme sürecidir (Abdul Rahman, 2011, s. iv). Bir başka tanıma göre ise İslami muhasebe bir işletmenin paydaşlarına o işletmenin sürekli olarak İslam hukuku sınırları içerisinde faaliyette bulunduğunu ve sosyoekonomik hedeflerini yerine getirdiğini söz konusu paydaşlara garanti edecek uygun bilgiler (finansal veriyle sınırlandırılması gerekmez) sunan bir muhasebe sürecidir (Hameed, 2001, s. 1). Bu tanımlardan hareketle aşağıdaki gibi bir özetleme yapılabilir:

- İşletmenin sosyoekonomik hedeflerini yerine getirirken İslami ilkelere göre hareket edip etmediğini ölçer.
- Sadece bir grubun ortak çıkarlarıyla değil toplumun tüm kesimlerinin çıkarlarıyla bir bütün olarak ilgilenir.
- Sosyal sorumluluğun yanında Allah’a karşı sorumluluk da önemsenir.
- Bilgi kullanıcılarının bilinçli yargıda bulunmalarını ve karar almalarını sağlamaya çalışır.
- Sosyal refahı artırmak ve Allah’ın lütfunu aramak esastır.
- İslami dünya görüşü ve ahlakından beslenir.
- Bilgiyi tanımlama, ölçme ve sunma sürecidir.
- Finansal bilginin yanında finansal olmayan bilgiyle de ilgilenir.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle İslami muhasebe için, “Allah’ın rızasını ve lütfunu aramak gaye ve niyetiyle kullanıcıların ekonomik kararlarını etkileyebilecek düzeydeki finansal ve finansal olmayan bilgileri İslami ilkeler çerçevesinde tanımlama, ölçme ve sunma sürecidir” şeklinde bir tanım yapılabilir.

c. İslami Muhasebenin Temel Kaynakları

İslam tevhid dini olup Allah’ın ibadet ve yaratma konusunda tekliği ve kayıtsız şartsız egemenliği esasına dayanır. İslam dinine göre Allah her şeyi bilmekte, her an her şeyi görmekte ve her şeyi dolayısıyla insanların tüm davranışlarını kayıt altına almaktadır. Allah insanları yeryüzünün halifesi kılmıştır (Sulaiman, 2003, p. 4). Bu bakımdan insan kendisine emanet edilen kaynakları kullanımından, çevreye ve topluma karşı ve diğer tüm davranışlarından Allah’a karşı sorumludur (Zilzal suresi, 7 ve 8. ayetler). Hesap gününde ise insanlar tüm yapıp ettiklerinden dolayı Allah tarafından hesaba çekileceklerdir (Mü’min s. 17, Nebe s. 27 Hakka s. 18, Hakka s. 18 ve 20). Bu bakımdan insanoğlu dünyada yaşarken toplumun çeşitli kesimlerine karşı sorumluluğun yanında Allah’a karşı sorumluluğunun da bilincinde olmalıdır. Bir insan olarak muhasebeci de finansal raporların hazırlanması sürecinde Allah’a karşı sorumluluğunun her zaman bilincinde olmalıdır. Şayet bu sorumluluğu taşımayan ya da ihlal eden kimselerin muhasebe yetki belgeleri iptal edilmesi doğru bir yaklaşım olacaktır.

İslam dininde bir diğer önemli husus da hadis ve sünnetlerdir. Allah Müslümanları Kur'an'da bildirdiklerinin yanı sıra peygamber olarak gönderdiği Hz. Muhammed'in din namına sarf ettiği söz ve davranışlara karşı da sorumlu tutmuştur¹.

Kur'an ve hadisler hayatın birçok yönünü kesin bir şekilde düzenlemekle beraber bazı alanları serbest bırakmıştır. Serbest bırakılan bu alanlarda takdir yetkisi İslami fıkhi konusunda uzman kişiler anlamına gelen fukuha (Arapça kelime olup tekili fakih'tir.) kesimidir. Fukuha kesimi sürekli değişen toplum yapısında uyum sağlanması amacıyla İslam dininde Kıyas (analog akıl yürütme) ve İcma (âlimler arası görüş birliği) gibi zamanla Müslümanlar arasında genel kabul görmüş yöntemler geliştirmişlerdir. Bu iki yöntem İslam alimlerinin (fukuha) sıklıkla başvurduğu yöntemlerdir.

d. İslami Muhasebenin Dayandığı Temel İlkeler

Müslümanların uymak zorunda olduğu birtakım emir ve yasaklar vardır. Örneğin, akıtılmış kan, Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanın eti, murdar olmuş hayvanın eti, domuz eti, alkollü içecekler gibi yiyecek ve içeceklerin tüketilmesi haramdır. Ayrıca riba (faiz), garar (belirsizlik) ve kumar içeren işlemler de yasaklanmıştır (Nahl s. 115, En'am s. 145, Maide s. 3, Bakara s. 219, Maide s. 90 ve 91). Ticari hayatta Müslümanların bu yasakları içeren ürün ve hizmetler hakkında bilgilendirilmesi gerektiği gibi Müslümanların da bilgi talebinde bulunması gerekir. Bu bakımdan muhasebenin, Müslüman olmanın gerekliliği olarak haram ve helallik konusundaki bilgi ihtiyacını da karşılaması gerekmektedir. Örneğin, finansman işlemlerinden kaynaklanan gelirler içinde gecikme zammı ve faiz geliri gibi haram sayılan gelirler varsa bunların belirtilmesi gerekir. Bu sayede Müslüman hissedarlar harama düşmekten korunabilirler. Bu bakımdan raporlama sürecinde ürün ve işlemler arasındaki haram ve helallik ayrımının yapılması karar alma sürecinde faydalı olabilir.

Türkçedeki yaygın karşılığı "faiz" olan ribâ kelimesi Arapça bir terim olup sözlükte "fazlalık, nema, artma, çoğalma; yükseğe çıkma; serpilip gelişme (beden)" gibi anlamlara gelir. Fıkıh literatüründe ise ribâ, borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri almanın veya bu şekilde alınan fazlalığın adıdır. Türkçede kullanılan "faiz" kelimesi de Arapça kökenli olup genelde ribâ ile eş anlamlı kabul edilir (Özsoy, 1995, s. 110). Faiz İslam dininde şiddetle yasaklanan işlemlerden biridir. Dolayısıyla Müslümanların gerek ticari gerekse de sosyal hayatlarında hiçbir şekilde faizli işlemle iştigal etmemesi gerekmektedir. Bu bakımdan bir kuruluşun faiz tanımına giren gelir ve gider kalemleri söz konusu ise bu durumun finansal tablolarında belirtilmesi gerekir.

e. İslami Muhasebe ile Geleneksel Muhasebenin Genel Olarak Karşılaştırılması

İslami muhasebe kendine özgü tanım, ilke ve varsayımlara sahiptir ve bazı noktalarda geleneksel muhasebeden ayrılır. Her şeyden önce İslami muhasebede İslam dinin getirmiş olduğu kural ve ilkeler ön plandadır ve her zaman bunlara göre hareket edilir. Oysa geleneksel muhasebede hiçbir din dikkate alınmaz başka bir ifadeyle seküler bir yapıya sahiptir. İslami muhasebede geleneksel muhasebeden farklı olarak topluma karşı sorumluluğun yanında Allah'a karşı sorumluluk da söz konusudur. İslami muhasebede özün önceliğinin yanında bazı durumlarda şeklin önceliğinin de dikkate alınması bir diğer farklılık olarak gösterilebilir. Örneğin sat ve geriye kirala usulü bir sukuk işlemi birtakım fayda ve riskler tam olarak dayanak varlığın sahibinden sukuk ihraççısı olan SPV'ye geçmediği için IASB özün önceliği kavramı gereği bu işlemi bir borçlanma işlemi olarak görmekte ve söz konusu dayanak varlığın bilanço dışı bırakılmasına izin vermemektedir. Buna karşılık AAOIFI bu işlemi sukuk işleminin dayandığı sözleşmeye dayanarak ticari bir işlem olarak değerlendirmekte ve varlığın SPV'nin bilançosunda görünmesine izin vermektedir. Nitekim sat ve geriye kirala usulü bir sukuk işlemi sukuk ihraççısı kendi mülkiyetindeki bir varlığı peşin bir bedel karşılığında SPV'ye devretmekte ve belirli bir süre ve ücret karşılığında geri kiralamaktadır. Belirlenen süre sonunda ise önceden belirlenen bir fiyat üzerinden söz konusu varlık SPV'den geri satın alınmaktadır. Bu işlem şeklin önceliği gereği AAOIFI tarafından ticari bir işlem olarak değerlendirilmektedir. IASB özün önceliği kavramına dayanarak bu

1 Hz. Muhammed'e itaat edilmesi ile ilgili Kur'an'ı Kerim ayetleri için bkz: Nisa s. 80, Enfal s. 1, 20, 24 ve 46, A'raf s. 158, Al-i İmran s. 31, 32 ve 132, Tegabün s. 12, Mücadele s. 13, Hucurat s. 14, Muhammed s. 33, Ahzab s. 31 ve 70, Şuara 108, 110, 126, 131, 144, 150, 163 ve 179, Nur s. 52, 54, 56, Tevbe s. 71, , Maide s. 92,

işlemi bir borç işlemi olarak değerlendirmekte ve dayanak varlığın esas mülkiyet sahibinde kalmasını istemektedir. Çünkü bu işlemde söz konusu varlık belirlenen sürenin sonunda önceden belirlenen bir fiyat üzerinden geri alınmaktadır. Oysa söz konusu varlığın süre sonundaki değeri belirlenen değer üzerinde veya altında olabilir.

Dolayısıyla İslami muhasebede finansal tablo unsurlarında da farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Örneğin gelir, gider, varlık, borç ve özkaynaktan oluşan finansal tablo unsurlarına ilave olarak mudaraba² sahiplerinden alınan fonların izlenmesinde altıncı bir unsura (işletilecek fonlar gibi) ihtiyaç vardır. Nitekim mudaraba fonları gerçek anlamda ne borç ne de özkaynaktır. Bir finansman aracının borç niteliği taşıyabilmesi için belli bir vade sonunda anapara ve faiz geri ödemesine sahip olması gerekir. Borçta ayrıca anapara garantisi de vardır. Oysa mudaraba fonları geri ödenirken anaparanın altında ya da üstünde bir ödeme yapılabilir. Dolayısıyla anapara garantisi içermez.

İslami muhasebe aynı zamanda Müslümanların Allah'a karşı sorumluluklarını değerlendirme imkânı sunan bir araç (Hameed, 2001, s. 1) olup geleneksel muhasebeden farklı olarak, sadece belirli bir grubun çıkarına hizmet etmenin aksine büyük bir paydaş gurubuna hizmet eder. Bir başka ifadeyle İslami muhasebe toplumun çıkarlarıyla bir bütün olarak ilgilenir (Trokic, 2015, s. 2).

İslami Muhasebenin Kavramsal Çerçeve Açısından Değerlendirilmesi

İslami muhasebe kavramsal çerçeve (conceptual framework) açısından ele alındığında genel olarak geleneksel muhasebeyle farklı ve benzer yönleri sahiptir. Bu kısımda temel varsayımlar, niteliksel özellikler, alt niteliksel özellikler, bilgi kullanıcıları ve finansal tablo konuları ele alınmıştır.

f. Temel Varsayımlar ve Niteliksel Özellikler

Muhasebe tahakkuk esası ve işletmenin sürekliliği olmak üzere iki temel varsayım üzerine kurulmuştur. İşletmenin sürekliliği varsayımı İslami muhasebe için de aynen geçerlidir. Ancak tahakkuk esası için aynı şey geçerli değildir. Zira İslami muhasebede nakit esası da geçerlidir. Aşağıdaki tabloda öncelikle temel varsayımlar üzerinde durulmuş, ardından finansal tabloların niteliksel özellikleri ve güvenilir sunumun alt özellikleri üzerinde durulmuştur.

2 Kâr ve zarar paylaşımına dayalı bir tür ortaklık sözleşmesidir. Mudaraba sözleşmesinde bir taraf sermaye diğer bir taraf ise emek ve tecrübesini ortaya koyarak kâr getirici belirli bir projeyi gerçekleştirmek amaçlar. Sermaye sahibine rabbulmal, emek sahibine ise mudarib denir. Proje tamamlandığında sermaye sahibi sermayesini geri alır ve kâr elde edilmişse bu kâr önceden belirlenen bir oran üzerinden ortaklar arasında pay edilir. Zarar durumunda ise emek sahibinin kusuru olmamak şartıyla tüm zarardan sermaye sahibi tek başına sorumlu olur. Emek sahibi ise emek ve zamanını kaybetmiş olur.

Tablo 1: İslami Muhasebe Açısından Temel Varsayımlar, Finansal Tabloların Niteliksel Özellikleri ve Güvenilir Sunumun Alt Özellikleri

Temel Varsayımlar	
Tahakkuk Esası	İslami muhasebede hem tahakkuk esası hem de nakit esası geçerlidir.
İşletmenin Sürekliliği	İslam fikhında geçerli olan istishab (bir zamanda sabit olan bir durumun aksini gösteren bir delil bulunmadıkça sonrasında da mevcut olduğuna hükmetmek) terimi esas alınarak devamlılığın sona erdiğine dair bir gösterge olmadığı sürece bir işletmenin öngörülebilir gelecekte de faaliyetlerine devam edeceği varsayılabilir.
Finansal Tabloların Niteliksel Özellikleri	
Anlaşılabilirlik	Kur'an'ın Arap toplumunun kendi diliyle olması ve Hz. Muhammed s.a.v. vasıtasıyla uygulamalı olarak açıklanmış olması anlaşılabilirlik kavramının İslam'daki yeri ve önemini ortaya koymaktadır.
İhtiyaca uygunluk	İhtiyaca uygunluk öznedir. Bir grubun kararını etkileyen bilgi başka bir grubun kararını etkilemeyebilir. Dolayısıyla, Müslüman bir kimseyi ilgilendiren bir şey gayrimüslim birini ilgilendirmeyebilir.
Güvenilirlik	İslam fikhı kesin kanıt yokluğunda ikna edici kanıt kullanımına izin vermektedir. Dolayısıyla tahmin ve yargıya dayalı varsayımlara yönelik ilave açıklamalara yer verilmesi uygun olabilir.
Karşılaştırılabilirlik	Finansal raporların farklı zamanlar ve işletmeler açısından karşılaştırılabilir olmasını ifade eden bu kavram İslami muhasebeyle uyum içindedir.
Güvenilir Sunumun Alt Özellikleri	
Özün Önceliği	İslami muhasebede özün önceliğinin yanı sıra bir işlemin hukuki yönü de aynı derecede önemlidir.
Tarafsızlık	İlgili Kur'an ayetlerinden (Maide s., 8. Ayet ve Nisa s., 135. Ayet) hareketle muhasebe bilgisinin bir kullanıcı grubunun zararı pahasına başka bir kullanıcı grubuna yanlı ve adaletsiz bilgi avantajı sunulmadan kullanıcıların bilgi ihtiyacına hizmet etmesi gerekir. IASB Kavramsal Çerçevenin ortak ihtiyaçlara odaklanması bazı kullanıcı gruplarının temel ihtiyaçlarını hiçe saymaya yol açabilir. Bu ise tarafsızlığa gölge düşürebilir. Ör. bir işletmenin gelir kalemlerinin faiz içerip içermediği bilgisi tüm kullanıcılar açısından ortak olmamakla birlikte Müslüman bir kullanıcı için çok önemlidir.
İhtiyatlılık	Bu kavramın gelir veya varlıkların değerini olduğundan daha düşük gösterebilir. Bu da zekât matrahını olduğundan daha düşük gösterebilir. Dolayısıyla bu kavram İslami muhasebeye pek uygun değildir.
Tamlık	İslami ilkelerle uyumlu işlem ve olayların adil sunumu için gerekli tüm bilgileri içermesi gerekir.
Zamanlılık	Tahmin ve yargıda bulunabilmek için bir işlem veya olay tüm yönleriyle ortaya çıkmadan raporlanmalıdır. Nitekim Şer'i ilkeler kesin kanıtın mevcut olmaması halinde ikna edici kanıtların kullanımına izin vermektedir.
Önemlilik	İslami bakış açısına göre iktisadi bir işlem veya olay miktar bakımından önemsiz olsa bile özün itibarıyla önemli olabilir. Fıkıhta "bir şeyde helal ve haram karışıkça o şeyin tamamı haram olur" ilkesi Müslümanları ihtiyatlı olmaya çağırır. Ör. Zabiha (İslami usullere göre kurban kesimi) olan ve olmayan et karışımının tamamı haram hükmündedir. Ancak bazı istisnalar da vardır. Ör. %100 ipekten üretilen giysi Müslüman erkeğe haramken ipek karışımı belirli bir oranın altında olan giysi helaldir. Bu bakımdan finansal raporlama amaçları bakımından, bir kuruluş belirli bir eşğin altındaki bazı kalemleri raporlama ihtiyacı duymayabilir.

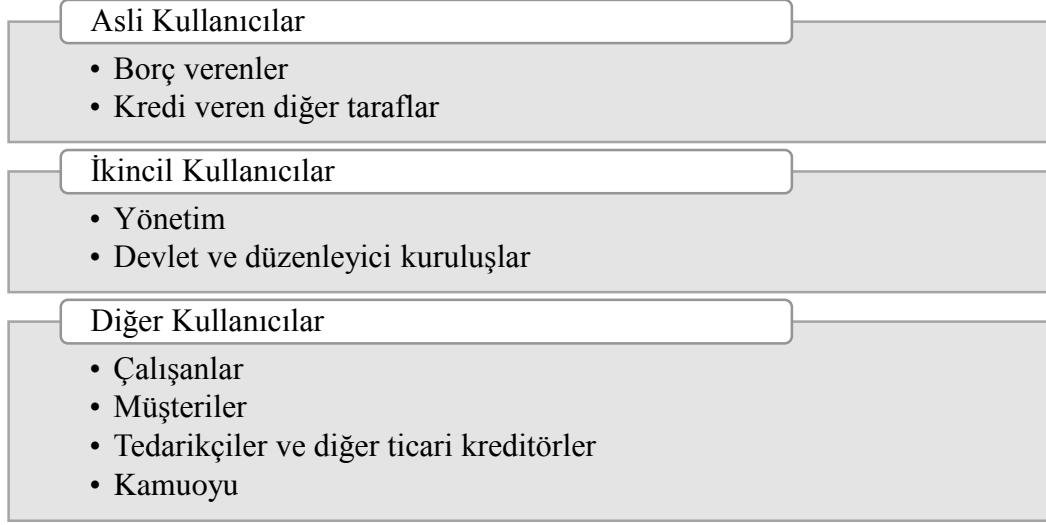
Kaynak: MASB, Financial Reporting from an Islamic Perspective, 2009.

1.1 Bilgi Kullanıcıları

IASB Kavramsal Çerçeve'ye göre genel amaçlı finansal raporlamanın amacı, mevcut ve potansiyel yatırımcılara, borç verenlere ve kredi veren diğer taraflara raporlayan işletmeye kaynak sağlama

kararlarını verirken faydalı olacak finansal bilgiyi sağlamaktır. Bu kullanıcılar tarafından alınan kararlar, özkaynağa dayalı finansal araçların ve borçlanma araçlarının satın alınması, satılması veya elde tutulması kararları ile kredi ve benzerlerinin sağlanması ya da ödenmesi kararlarını içerir.

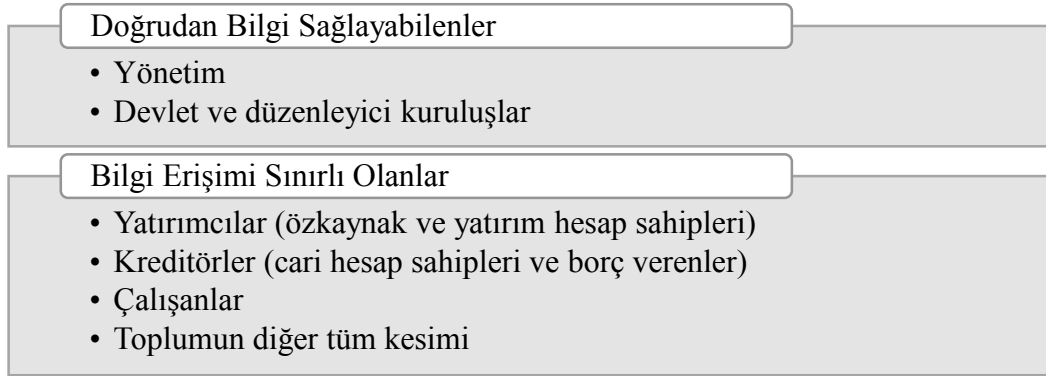
Şekil 1: IASB'ye Göre Finansal Bilgi Kullanıcıları

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

AAOIFI bakımından finansal raporların amacı finansal bilgi kullanıcılarına alacakları ekonomik kararlarda faydalı olması için gerekli bilgileri sağlamaktır. AAOIFI'ye göre finansal bilgi kullanıcılarının ihtiyaçları kullanıcı gruplarına göre değişmekte ve finansal bilgi kullanıcıları finansal bilgilere doğrudan erişebilen ve sınırlı düzeyde erişebilen olarak ikiye ayrılmaktadır. Devlet kuruluşları ihtiyaç duydukları bilgilere doğrudan erişme gücü ve otoritesine sahipken, yatırım hesapları ve cari hesap sahipleri gibi diğer dış kullanıcılar sınırlı erişim gücüne sahiptir. Bu bakımdan söz konusu kullanıcıların ortak bilgi ihtiyaçları finansal raporların asıl ilgi odağını oluşturmaktadır.

Şekil 2: AAOIFI'ye Göre Finansal Bilgi Kullanıcıları

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

İslami ilkeler sosyal sorumluluk kavramını desteklemektedir. Dolayısıyla, herhangi bir kullanıcı grubunun spesifik ihtiyaçlarından ziyade toplumun çeşitli kesimlerinin genel bilgi ihtiyaçlarının dile getirilmesi gerekmektedir. IASB Kavramsal Çerçeve'deki risk sermayesi sağlayıcılarının ihtiyacını karşılayan bilginin aynı zamanda diğer kullanıcıların ihtiyacını da karşıladığı varsayımı tartışmalıdır. Örneğin, yatırımcılar işletmenin “ne kadar” kazanç sağladığı ile ilgili bilgiye odaklanırken diğer bazı kullanıcılar daha çok işletmenin “ne şekilde” kazanç sağladığı ile ilgilenebilirler (MASB, 2009, s. 20).

g. Finansal Tablolar

TMS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardına göre finansal tabloların amacı, işletmenin geniş bir kullanıcı kitlesinin ekonomik kararlar almalarına yardımcı olan finansal durumu, finansal performansı

ve nakit akışları hakkında bilgi sağlamaktır. Ayrıca finansal tablolar, yöneticilerin kendilerine emanet edilen kaynakları ne etkinlikte kullandıklarını da gösterir.

Kullanıcıların genel ihtiyaçlarını minimum düzeyde karşılamayı hedefleyen finansal tablolar, sosyal sorumluluğun yerine getirilmesi noktasında finansal raporlamanın önemli bir parçası olmakla beraber işletmenin finansal ve finansal olmayan bilgilerini kullanıcılara iletmede tek başına yeterli olmayabilir. Bazı kullanıcıların kararları işletmenin finansal durumu, finansal performansı ve finansal durumdaki değişimlerinin haricinde çevresel, politik ve ahlaki faktörlerden de etkilenebilir. Özellikle Müslüman kullanıcılar kararlarında Kur'an ve sünnetteki dini direktifleri esas alırlar (MASB, 2009, s. 23).

Bununla birlikte TMS/TFRS Kavramsal Çerçeve "Bireysel asli kullanıcıların farklı ve muhtemelen birbiri ile örtüşmeyen bilgi ihtiyaçları ve istekleri vardır. Finansal Raporlama Standartları geliştirilirken, azami sayıdaki asli kullanıcının ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte bilginin sağlanması amaçlanır. Ancak, ortak bilgi ihtiyaçlarına odaklanılması, raporlayan işletmenin, asli kullanıcılarından oluşan bir alt grup için faydalı olan ek bilgiyi finansal rapora dâhil etmesine engel teşkil etmez." ifadesine yer verilmiştir.

Son zamanlarda kullanıcıların finansal olmayan bilgi ihtiyacı sosyal ve çevresel raporlamada gelişmeye yol açmıştır. Özellikle halka açık şirketlerin birçoğu şuan itibarıyla yıllık finansal raporlamanın yanı sıra sosyal ve/veya çevresel raporlar da sunmaktadır. Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative – GRI) tarafından yayınlanan Sürdürülebilirlik Raporlama Esasları (Sustainability Reporting Guidelines – SRG) sosyal ve çevresel bilgileri standardize hale getirmiştir.

Özellikle çevresel faktörlerin önemli olduğu sanayi kollarında çalışan ve personelin önemli bir kullanıcı grubu olarak görüldüğü sektörlerdeki birçok işletme, finansal tabloların dışında, çevresel raporlar ve katma değer raporları gibi raporlar da sunmaktadır. Finansal tablolardan ayrı olarak sunulan raporlar ve tablolar TFRS'lerin kapsamı dışındadır (TMS 1, paraf.14).

Bazı yazarlar tarafından kullanılmakta olan 'İslami kurumsal rapor' terimi İslami ilkelerle uyumlu finansal ve finansal olmayan bilgileri açıklayan bir raporu ifade etmektedir. İslami kurumsal raporun amacı bilgi kullanıcılarına bir işletmenin Şer'i çerçevede faaliyet gösterip göstermediğini ve toplum ve çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini değerlendirme imkanı sunan finansal ve finansal olmayan bilgiler sunmak ve kullanıcıların söz konusu işletmeyi bu sorumluluklarını karşılamaya ve karşılamaya devam etmeye ikna edecek kararlar almalarını sağlamaktır.

Kavramsal çerçeve aynı zamanda finansal tablo kullanımının yönetimin sorumluluk ve hesap verebilirliğini değerlendirdiğinden söz etmektedir. Bununla birlikte, finansal tablolar çoğunlukla yöneticilerin sadece işletmedeki yatırımcılara karşı sorumluluklarını yansıtmaktadır. İslami bakış açısına göre, bir finansal raporun aynı zamanda topluma karşı hesap verebilirliğini yansıtmaması gerekir (MASB, 2009, s. 25-7).

İslami Muhasebenin Karşılaştığı Sorunlar

Batı menşeli geleneksel muhasebenin küresel çevredeki hâkim konumu ne yazık ki İslami muhasebenin uygulanmasında birtakım engeller ortaya çıkarmaktadır. Bu engeller genel olarak tarihsel kaynak kısıtı, yanlış veya eksik bilgi ve mevzuat sorunu şeklinde kendini göstermektedir. (Trokiç, 2015, s. 4).

- Tarihsel kaynak kısıtı: Bunun iki yönü vardır. Birincisi çatışmaların yol açtığı tahriplerdir. Örneğin, Moğol saldırıları ve yakın bir tarihteki Irak savaşı sırasında Bağdat'taki Irak Ulusal Kütüphanesinin tahribi sonucu birçok İslami eser yok olmuştur. İkinci konu ise dil engelinin mevcudiyetidir. Çağdaş akademik camiada kullanılan yaygın dil İngilizcedir. Oysa İslami muhasebenin temeli Arapça ve Farsça gibi Doğu dillerinde ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. Örneğin, devlete ait muhasebe kayıtlarının yer aldığı Risale-i Felekiye (Kitabus Siyağat olarak da bilinir) adındaki kitap 1392'de Abdullah ibni Muhammed ibni Kiya el-Mazenderani tarafından Farsça dilinde yazılmış bu türden bir kitaptır. El yazması iki nüshası bulunan bu kitabın bir nüshası İstanbul'dadır. Bununla birlikte bugün itibarıyla kullanılmayan Osmanlıca dilinde de yazılmış birçok kaynak bulunmaktadır. Dolayısıyla bu sınırlılıklar kişilerin

arşivleri araştırma olanağını kısıtlayabilmektedir.

- Yanlış veya eksik bilgi ve anlayış: Birçok kimse ne yazık ki İslami ekonomi ve muhasebe hakkında çok az bilgiye sahiptir. Üstelik Batı ülkelerinde oldukça yaygın durumda olan İslamofobinin etkisiyle Batılı insanlar için İslam ibaresi negatif bir çağrışım uyandırmaktadır. Kuşkusuz bunda bilgi eksikliğinin ve medyanın İslam'a karşı negatif tutumunun büyük etkisi vardır. Bir diğer yanlış ise İslami muhasebenin sadece Müslümanlar için olduğu düşüncesidir. Aksine İslami muhasebe geleneksel muhasebeye alternatif olmakla birlikte daha bütüncül bir yaklaşıma sahiptir.
- Mevzuat sorunu: İslami finansal kuruluşlar yaptıkları işin ruhuna uygun olarak muhasebe sistemlerinin de İslami ilkelere uygun olmasını isteyebilirler. Bununla birlikte muhasebe akademisyenlerinin ve diğer uygulayıcıların İslami muhasebeye aşina olmamaları ve nasıl uygulayacaklarını bilmemeleri gerçeği sorun teşkil etmektedir. İslami bankalar tarafından uygulanan muhasebe politikaları büyük oranda düzenleyici kuruluşlar tarafından düzenlenmemiştir. Bu da bankadan bankaya değişen çok sayıda muhasebe politikasının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Örneğin İslami finansal kuruluşlar murabaha³ işlemlerinden doğan kârı tanımlamak (recognize) için en az 6 yöntem kullanmaktadırlar. Bu farklılıklar ülkelerdeki mezhebe dayalı görüş farklılıkları ile ilgili olabilir. Sebep ne olursa olsun, bu farklılıklar İslami finansal kuruluşların finansal tablolarının karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda uluslararası piyasa oyuncularının gözünde kredibilitelerini ve meşruiyetlerini zedelemektedir.

İslami Muhasebe ile İlgili Düzenleyici Bir Kuruluş Olarak AAOIFI

Kâr amacı gütmeyen uluslararası özerk bir kuruluş olan İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI), 26.2.1990'da çeşitli İslami finansal kuruluşun Cezayir'de bir araya gelerek imzaladığı bir anlaşma ile kurulmuş, 27.3.1991'de ise Bahreyn'de resmen faaliyetlerine başlamıştır.

AAOIFI'nin aşağıdaki amaçlara sahiptir:

- İslami Şer'i kurallarla uyumlu uluslararası standart ve uygulamaları göz önüne alan İslami finansal kuruluşların faaliyetleriyle ilgili muhasebe, denetim, yönetim ve etik düşünce geliştirmek,
- Söz konusu düşünceyi ve uygulanmasını eğitici seminerler, dönemsel haber yayınları, rapor hazırlama, araştırma ve benzeri yollarla yaymak,
- İslami finansal kuruluşlarca benimsenen muhasebe politikaları ve prosedürleri söz konusu kuruluşlara göre değişmeyen muhasebe, denetim, yönetim ve etik standartları ve yorumları hazırlamak ve yayınlamak yoluyla uyumlaştırmak,

AAOIFI faaliyetlerini genel olarak vakıf (bağış), yardımlaşma sandığı (AAOIFI'ye katılan her bir üyenin ödediği üyelik ücretinden oluşan), yıllık abonelik ücreti, devlet yardımları, hibeler, vasiyetler ve diğer kaynaklar şeklinde finanse etmektedir (Trokić, 2015, s. 3-4). AAOIFI'nin İslami finansal kuruluşlara yönelik birçok finansal muhasebe standardı yayınlamıştır. Aşağıdaki tabloda söz konusu standartlara yer verilmiştir.

3 Bir tür satış sözleşmesidir. Belirli bir mal veya hizmetin bir aracı kişi veya kuruluş (katılım bankası) vasıtasıyla vadeli olarak satın alınması işlemidir. Bu işlemde satın alma talebinde bulunan kişi bu talebini faizsiz bankaya belirtir. Banka da talep edilen mal veya hizmeti peşin olarak satın alır ve talepte bulunan kişiye belirli bir kâr ilave ederek vadeli olarak satar.

Tablo 2: Yayınlanmış AAOIFI Finansal Muhasebe Standartları (FAS) (16.03.2017)

Finansal Muhasebe Standartları
FAS 0 – İslami Finansal Kuruluşlarda Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve
FAS 1 – İslami Bankalar ve Finansal Kuruluşların Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama
FAS 2 – Murabaha ve Satın Alma Emri Veren Murabaha
FAS 3 – Mudaraba Finansmanı
FAS 4 – Müşareke Finansmanı
FAS 7 – Selem ve Paralel Selem
FAS 8 – Kiralama ve Finansal Kiralama
FAS 9 – Zekât
FAS 10 – İstisna ve Paralel İstisna
FAS 11 – Karşılıklar ve Yedekler
FAS 12 – İslami Sigorta Şirketlerin Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama
FAS 13 – İslami Sigorta Şirketlerinde Fazla veya Noksanların Belirlenme ve Dağıtılma Esaslarının Açıklanması
FAS 14 – Yatırım Fonları
FAS 15 – İslami Sigorta Şirketlerinde Karşılıklar ve Yedekler
FAS 16 – Yabancı Paralı İşlemler ve Yurtdışı Faaliyetleri
FAS 18 – Geleneksel Finansal Kuruluşların Sunduğu İslami Finansal Hizmetler (İslami pencere)
FAS 19 – İslami Sigorta Şirketlerinde Katkı Payları
FAS 20 – Vadeli Satış
FAS 21 – Varlıkların Transferine İlişkin Açıklamalar
FAS 22 – Faaliyet Raporlama
FAS 23 – Konsolidasyon
FAS 24 – İştiraklerdeki Yatırımlar
FAS 25 – Sukuk, Hisse Senetleri ve Benzer Araçlardaki Yatırımlar
FAS 26 – Gayrimenkul Yatırımları
FAS 27 – Yatırım Hesapları

Kaynak: AAOIFI

AAOIFI ayrıca 16.03.2017 tarihi itibariyle Sukuk ve Va'ad ile ilgili finansal muhasebe standardını geliştirme aşamasında; FAS 3 (Murabaha ve Satın Alma Emri Veren Murabaha), FAS 8 (Kiralama ve Finansal Kiralama) ve İslami Sigortacılık Finansal Muhasebe Standartlarının Kombinasyonu ile ilgili finansal muhasebe standartlarını ise inceleme aşamasındadır. Son olarak aşağıdaki finansal muhasebe standartları ise henüz taslak aşamasındadır:

- FAS 28 Murabaha and other deferred payment sales
- FAS 29 Sukuk Issuances
- FAS 30 Impairment and Credit Losses
- FAS 31 – Investment Agency (Al-Wakala Bi Al-Istithmar)
- FAS 34 'Financial Reporting for Sukuk-Holders
- FAS 35 – Risk Reserves

Türkiye ve Dünyada İslami Muhasebe Uygulamaları

İslami finansın uygulandığı ülkelerde muhasebe standartlarına ilişkin farklı uygulamalar göze çarpmaktadır. Bu ülkeler arasında AAOIFI muhasebe standartlarının uygulanıp IFRS'nin dikkate alınmadığı hiçbir ülke mevcut değildir. Suudi Arabistan hariç çoğunluğunu Körfez ülkelerinin (Gulf Cooperation Council – GCC) oluşturduğu küçük bir grup ise IFRS ile AAOIFI birlikte uygulanmaktadır. Sadece Pakistan ve Endonezya IFRS ile birlikte AAOIFI'den esinlenerek hazırlanmış kendi yerel muhasebe standartlarını uygulamaktadırlar (Ansari, 2015).

Tablo 3: Türkiye ve Dünyada İslami Muhasebe Uygulamaları

	İslami bankacılık	İslami penceresi	İslami Muhasebe Standartları	Geleneksel Muhasebe Standartları
Bahreyn	Var	Var	AAOIFI FAS	IFRS
Türkiye	Var	Yok	Yok	IFRS
Dubai	Var	Yok	AAOIFI FAS	IFRS
Malezya	Var	Yok	Yerel	IFRS
Endonezya	Var	Yok	Yerel	IFRS
Güney Afrika	Var	Yok	AAOIFI FAS	IFRS
İran	Var	Yok	Yerel	IFRS
Pakistan	Var	Yok	Yerel	IFRS
Suriye	Var		AAOIFI FAS	IFRS
Suudi Arabistan	Var	Var	AAOIFI FAS	IFRS
Umman	Var		AAOIFI FAS	IFRS
Katar	Var	Var	AAOIFI FAS	IFRS

Kaynak: AOSSG, 2015

Sonuç ve Öneriler

İslami ilkelerle uyumlu bankacılık sistemi Türkiye’de katılım bankacılığı adıyla anılmakta, dünyada ise daha çok faizsiz bankacılık ya da İslami bankacılık adıyla bilinmektedir. Faizsiz bankacılık ve finans sektörü dünyada ve Türkiye’de gittikçe büyümekte ve önem kazanmaktadır. Bu gelişme beraberinde cevaplanması gereken bazı soruları da getirmektedir. Bu sorulardan biri de faizsiz bankacılık sektörü geleneksel bankacılıktan farklı bir mevzuata sahip olmalı mıdır? Dolayısıyla muhasebe sistemleri de farklı mı olmalıdır? İslami bankacılığın ayrı bir dünya görüşü üzerine inşa edildiği göz önüne alınırsa ilk sorunun cevabı evet olacaktır? Aynı şekilde bu kuruluşlar için geçerli olacak bir muhasebe sisteminin aynı dünya görüşünden beslenmesi gerektiği gerçeğinden yola çıkarak ikinci soruya da evet cevabı verilmesi beklenir.

Kastedilen dünya görüşü faizsiz bankaların çalışma ilkelerine kaynaklık eden İslami dünya görüşüdür. İslam dünya görüşü İslam dininin emir ve yasakları inşa edilmiş bir bakış açısıdır. Faaliyetlerinde bu bakış açısını esas alan İslami bankalar ve banka-dışı İslami finans kuruluşları iş ve işlemlerinde faiz alıp vermemeye, sözleşmelerin aşırı belirsizlik içermemesine ve haram olan ürün ve hizmetlerin alım satımına karışmamaya dikkat ederler.

İşletme paydaşlarına iktisadi karar alma sürecinde faydalı bilgiler sağlayan muhasebe biliminin İslami bankaların bu özelliklerini göz önüne alarak bilgi üretmesi beklenir. Bu şekilde tasarlanan bir muhasebe anlayışının İslami muhasebe olarak adlandırılması yerinde bir kullanım olacaktır. Böylelikle seküler dünya görüşü üzerine şekillenen muhasebeyle yaşanacak karışıklık da engellenmiş olur. Hatta bu ayrımı daha da netleştirmek için literatürde seküler muhasebe anlayışı kastedilerek geleneksel muhasebe kavramı kullanılmaktadır.

İslami muhasebe kısaca, işletmenin her kesimden paydaşın karar alma sürecini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilecek nitelikteki finansal ya da finansal olmayan bilgilerini İslami ilkeler çerçevesinde tespit etme, ölçme ve gerçeğe uygun bir şekilde sunma (iletme) sürecidir. Muhasebe sürecinin tamamında Allah’ın rızasını kazanmak esastır. Bu sorumluluk çerçevesinde paydaşlara karar alma süreçlerinde İslami ilkeler çerçevesinde gerçeğe uygun bilgiler sunulmalıdır.

İslami muhasebede geleneksel muhasebeden farklı olarak bilgi kullanıcılarının Müslüman olup olmadıkları durumu da dikkate alınır. Zira Müslüman bilgi kullanıcıları gelir ve gider kalemlerinin haram ve helal olma durumları hakkında bilgi sahibi olmak isteyebilirler. Daha da somutlaştırmak gerekirse bir hissedar ortağı olduğu şirketin gelirlerinin ne kadarlık kısmının faiz gelirlerinden oluştuğunu ya da domuz ürünleri gibi haram olan ürünlerden elde edildiğini öğrenmek isteyebilir. Aynı şekilde hissedarlar ve yatırım hesap sahipleri banka nezdindeki varlıkları üzerinden Zekât ödemek isterlerse Zekâtın hesaplanması için bazı ilave bilgilere ihtiyaç duyabilirler. Bu bakımdan İslami muhasebenin geleneksel muhasebeye göre daha spesifik bilgiler sunması beklenir.

İslami muhasebe temel kavramlar konusunda da bazı noktalarda geleneksel muhasebeden ayrılmaktadır. Örneğin ihtiyatlılık kavramı Zekât hesaplanmasında matrahın olduğundan daha düşük çıkmasına neden olabileceği için pek kabul görmez. Yine geleneksel muhasebede sadece tahakkuk esasının geçerli olması durumu İslami muhasebede geçerli değildir. Ayrıca nakit esası da kabul edilir. Benzer şekilde geleneksel muhasebede sadece özün önceliği esas alınırken İslami muhasebede ayrıca bir işlemin hukuki yönü de önemlidir. Çünkü İslam fıkında önemli olan sözleşmelerdir. Sözleşmelerin hukuki yönü neyse İslami muhasebede o dikkate alınır. Örneğin murabaha işlemi geleneksel muhasebe tarafında bir finansman işlemi iken İslami muhasebe tarafında bir satış işlemi olarak görülür ve buna göre işlem yapılır. Önemlilik kavramının İslami muhasebe tarafında biraz daha farklı yorumlandığı söylenebilir. Daha doğrusu kapsamının biraz daha genişletildiği görülmektedir. Şöyle ki İslam fıkhına göre haram derecesine göre bazı ürünler helal özelliği kazanabilir. Örneğin ipek karışımı belirli bir eşğin altında olan kıyafetlerin erkekler tarafından giyilmesinde bir sakınca görülmebilir. Böylelikle ipek karışımı belirli bir eşğin altında olması halinde raporlama yapan taraf bu durumu isterse belirtmeyebilir.

Bununla birlikte İslami muhasebe ve genel muhasebenin her ikisi için de geçerli olan temel kavramlar da vardır. Örneğin işletmenin sürekliliği kavramı İslami muhasebe tarafında bir kişinin varlığı konusunda aksi bir hüküm olmadığı sürece o kişinin hayatta olduğunu belirten devamlılık karinesi ya da istishab terimleri ile karşılık bulmaktadır. Anlaşılabilirlik kavramı da İslami muhasebeyle tam uyum içindedir. Nitekim Kur'an'ın içine indiği toplumun diliyle indirilmiş bunun en temel göstergesidir.

IASB geleneksel muhasebe ile ilgili uluslararası düzenlemeler yapan özerk bir kuruluştur. İslami muhasebe tarafında ise aynı görevi AAOIFI yürütmektedir. AAOIFI farklı olarak denetim, yönetim, etik ve Şer'i standartlar da yayınlamaktadır. AAOIFI muhasebe standartlarını IASB standartlarından ayıran en önemli yön İslami bankaların ürün ve hizmetlerine özgü olarak hazırlanmış olmasıdır. Bahreyn, Dubai, Katar ve Umman AAOIFI muhasebe standartlarını uygulayan ülkelerden bazılarıdır. Buna karşılık Malezya ve Pakistan gibi kendi yerel İslami muhasebe düzenlemelerini yapan ülkeler de bulunmaktadır.

İslami muhasebenin önünde duran belli başlı sorunlar söz konusudur. Geçmiş dönemlerde yaşanan işgaller, istilalar gibi çeşitli nedenlerden dolayı tarihsel kaynakların tahrip veya yok olması bu alanda tarihsel kaynak sıkıntısına yol açmıştır. Mevcut tarihsel kaynakların ise daha çok Arapça, Farsça ve Osmanlıca dillerinde yazılmış olması, buna karşılık çağdaş uluslararası akademik dilin İngilizce olması da İslami muhasebe alanında araştırma yapanların karşılaştığı engeller arasında sayılabilir. Batı toplumlarında daha sık rastlanan İslam kavramının çeşitli nedenlerden dolayı olumsuz bir çağrışım uyandırması durumu ve İslami muhasebenin sadece Müslümanlara mahsus olduğu düşüncesi bu alana ilgili duyulmasını sınırlandırabilmektedir. Tüm bu sorunlar top-yekûn olarak İslami muhasebenin gelişmesinin önündeki belli başlı sorunlar olarak görülebilir.

Türkiye'nin 2014 – 2018 Kalkınma Planı kapsamında İstanbul Finans Merkezi Eylem Planı'ndaki faizsiz finansın geliştirilmesi politikasına paralel olarak İslami muhasebe alanında da eş zamanlı bir çalışma başlatılması bu sürece olumlu katkıda bulunabilir. Her şeyden önce Türkiye'nin bu amaç doğrultusunda Faizsiz Finans Yasası'nı bir an önce hayata geçirmesi gerekmektedir. Ardından AAOIFI standartlarının Türkiye'deki katılım bankaları ve diğer faizsiz finans kuruluşları tarafından uygulanması sağlanabilir ya da Türkiye'ye özgü İslami muhasebe düzenlemeleri yapılabilir. Bu tür düzenlemeler Türkiye'nin küresel İslami bankacılık ve finans sektöründeki ve yabancı yatırımcılar nezdindeki itibarını kuşkusuz olumlu yönde etkileyecektir. Dolayısıyla sektörün büyümesi ve gelişmesi hız kazanacaktır.

Türkiye'nin İstanbul Finans Merkezi vizyonunun İslami bankacılık ve finansın yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi hedefine ulaşabilmek için İslami muhasebeye İslami bankacılık ve finans ile aynı önemin verilmesi gerekir. Türkiye'de öncelikle yapılması gereken hem muhasebe alanında hem de İslam dininin her ikisinde birden ihtisas sahibi olmuş kişilerden oluşan bir komisyon oluşturarak Türkiye'de öncelikle neler yapılması gerekir ortaya konmalıdır. Ayrıca üniversiteler bazında İslami muhasebeyle ilgili araştırma merkezleri ya da mevcut merkezler altında alt birimler oluşturulmalıdır. Bu birimler İslami muhasebeyle ilgili kongre, konferans, çalıştay, panel gibi bilimsel etkinlikler düzenleyebilir. Bu etkinlikler kapsamında yurt dışından İslami muhasebe alanında ihtisaslı kimseler

davet edilerek bunların bilgi ve birikimlerinden yararlanılabilir. Son olarak BDDK, TKBB ve KGK ortak hareket ederek yasal ve kurumsal düzenlemeler konusunda neler yapılabileceğini tartışabilirler.

Kaynakça

- Abdel Karim, R. A. (1999). Accounting and Auditing Standards for Islamic Financial Institutions. Proceedings of the Second Harvard University Forum on Islamic Finance: Islamic Finance into the 21st Century (s. 239-241). Cambridge, Massachusetts: Center for Middle Eastern Studies, Harvard University.
- Abdel Karim, R. A. (2001) International accounting harmonization, banking regulation and Islamic banks, *The International Journal of Accounting*, 36 169-193
- Abdul Rahman, A. (2011). A Introduction to Islamic Accounting Theory and Practice. Kuala Lumpur.
- Ahmed, A. A. (2012). Accounting in Islamic Perspective: A Timely Opportunity, A Timely Challenge. *ASA University Review*, 2012, July - Dec., 6(2), 11 - 31.
- Ansari, O. M. (2015, Dec.). AAOIFI's Accounting Standards Setting Strategy & 4 Year Plan: December 2015. 6 9, 2016 tarihinde <http://aaoifi.com/conf/wp-content/uploads/2015/12/Session-5.1-Mr-Omar-Ansari.pdf>
- Anthony, R., Hawkins, D., & Merchant, K. A. (2001). Accounting: Text and Cases (10. b.). McGraw-Hill Primis.
- AOSSG. (2015). Financial Reporting by Islamic Financial Institutions: A study of financial statements of Islamic financial Institution. Asian-Oceanian Standard-Setters Group. Haz. 9, 2016 tarihinde http://www.aossg.org/docs/Publications/AOSSG_Islamic_Finance_WG-Paper_Post_6th_Meeting-2_Mar15.pdf
- Duska, R., Duska, B. S., & Ragatz, J. (2011). Accounting Ethics (2. b.). John Wiley & Sons.
- Hameed, S. (2001). Islamic Accounting. 5 6, 2016 tarihinde <http://www.iium.edu.my/iaw/Articles/ISLAMIC%20ACCOUNTING%20a%20primer.htm>
- Hameed, S. (2001). Islamic Accounting - Accounting for the New Millennium? D. o. IIUM (Dü.), Asia Pasific Conference 1 - Accounting in the New Millenium. içinde Kota Bharu. 5 6, 2016 tarihinde <http://www.iium.edu.my/iaw/shahuls%20writings/accounting%20for%20the%20new%20millenium.htm>
- KGK (2005). Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve
- KGK (2005). TMS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı
- MASB. (2009). Financial Reporting from an Islamic Perspective. Draft Statement of Principles i-1. <http://www.kantakji.com/media/3081/v129.pdf>
- Nobes, Christopher (1998), "Towards a General Model of the Reasons for International Differences in Financial Reporting", *Abacus*, v 34, pp 162 - 187.
- Özsoy, İ. (1995). Faiz. TDV-İSAM içinde, *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 12, s. 110-126). 5 25, 2016 tarihinde <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c12/c120067.pdf> adresinden alındı
- Sevilengül, O. (2005). Genel Muhasebe (12. b.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sulaiman, M. b. (2003). The Influence of Riba and Zakat on Islamic Accounting. *Indonesian Management and Accounting Review*, 2(2), 149-167.
- Trokic, A. (2015, Dec.). Islamic Accounting; History, Development and Prospects. *EJIF - European Journal of Islamic Finance*, 1-5.